

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

**Právo homosexuálů na asistovanou reprodukci v mezinárodním srovnání a jeho rozsah a
praxe v České republice**

Kategorie: magisterské studium

2014
VII. ročník

Autoři: Nikol Roubíková
Jan Brojář
Konzultant: prof. JUDr. Dagmar Čísařová, DrSc.

estné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsme práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné společnosti (SVO) vypracovali samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla předložena do předchozích ročníků SVO a jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním ve veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 15. 4. 2014

.....

Nikol Roubíková

1. Úvod

Když se v červenci roku 1978 narodila v manchesterské nemocnici Louise Brown, tisíce neplodných párů dostaly novou naději. Bylo to první dítě, které se narodilo „ze zkumavky“, tedy dítě po atém uměle oplodněném.

Poátky výzkumu uměleho oplodnění sahají až ke konci 19. století, kdy byla na Cambridgeské univerzitě poprvé provedena transplantace králičího embrya. V roce 1934 Gregory Pincus vytvořil králičí embryo smícháním samičích a samičích pohlavních buněk na sklíčku z hodinek a embryo následně přenesl do surogátní (náhradní) králičí samičky. Metoda uměleho oplodnění byla nicméně prokázána až o dvadesátky let později, v roce 1959, í anem Min Chueh Changem, který úspěšně přenesl embryo z pohlavních buněk černých králíků do samičky králíka bílého, jíž se následně narodila mláďata černá.¹ První uměle oplodněná lovká probíhala již v roce 1973, ale během prvních týdnů těhotenství matka dítě potratila.² První úspěch přišel až v roce 1978 a nedlouho po Louise se narodilo i několik dalších dětí. Během devadesátých let 20. století se metoda rozšířila po celém světě a v současnosti je uměle oplodnění relativně běžně používaným postupem, díky němuž se narodilo více než 5 milionů dětí.³

Pro mnohé je uměle oplodnění jedinou šancí, jak mít své vlastní potomky. Přes etná pozitiva vyvolává tato metoda spoustu otázek a spor etických, náboženských, právních i lékařských ohledně zdraví dítěte a matky. Vzhledem k těmto možným rizikům je zřejmé, že asistovaná reprodukce by se neměla zbytečně nadužívat, z čehož vyplývají poměrně přísně nastavené podmínky. S pokrokem a s rostoucí vírou ve schopnosti medicíny jsou ale tyto obavy odsouvány do pozadí a podmínky pro podstoupení asistované reprodukce se začínají ve vyspělém světě uvolňovat.

Ve stejné době, kdy dochází k převratným lékařským objevům reprodukční medicíny, se začíná postupně proměňovat i napjatá atmosféra kolem homosexuality, zakořeněná ve společnosti po několik století. „*Termín homosexualita byl poprvé použit na konci 19. století*

¹ Kamel RM. Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown. *J Reprod Infertil.* 2013;14(3):96-109. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3799275/>.

² IVF History: The Milestones. IVF-WORLDWIDE.COM [online]. 2012 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.ivf-worldwide.com/ivf-history.html>.

³ Srov. např. CASTILLO, Michelle. Report: 5 million babies born thanks to assisted reproductive technologies. In: CBSNews.com [online]. 2013 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.cbsnews.com/news/report-5-million-babies-born-thanks-to-assisted-reproductive-technologies/>.

n meckým psychologem Karolem Maria Benkertem,⁴ avšak již starověké prameny hovoří o vzájemné lásce dvou mužů. „Jako chlapec odváděl ženám jejich muže, jako mladý muž muž m jejich ženy,“ píše řecký historik Diónés Laertios o Alcibiadovi, athénském politikovi z 5. století před Kristem.⁵ Homosexualita byla v průběhu vývoje přijímána různě – byla společensky žádanou, tolerovanou, ignorovanou, ale též stíhanou a perzekvovanou. Třetí Lateránský koncil v roce 1179 homosexualitu odsoudil („Whoever shall be found to have committed that incontinence which is against nature‘ shall be punished.“⁶) a státní církev označila pohlavní styk s osobou stejného pohlaví za sodomii. Sodomii dekriminalizoval až Napoleon v občanském zákoníku z roku 1804.⁷ V průběhu 19. století docházelo k uvolňování poměrů a homosexualita začala být společností stále více přijímána. Dvacáté století přijalo homosexualitu jako fakt, jako další přirozenost člověka. Současná západní civilizace se zdá být nejotevřenější, minimálně od dob antiky, a můžeme ji označit anglickým souslovím „gay and lesbian friendly“. Jsme svědky nové kapitoly boje gay a lesbiček za lidská práva – za práva rodinná.

Akoli jsme si na homosexuální páry již zvykli, rodina jako dva muži (i dvě ženy) a dítě je pro mnohé nepředstavitelná. Rodina je jen muž – žena – dítě, tak to přiroda zařídila a tak to má být. Přesto jsme uznali registrovaná partnerství, v nichž kterých státech dokonce manželství osob stejného pohlaví. Je třeba se přiznat homosexuálům právo na „vlastní“ dítě?

Hlavním cílem této práce bude zhodnocení české právní úpravy ve smyslu možnosti homosexuálního páru mít potomky. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se ze širší problematiky asistované reprodukce zaměříme na umělé oplodnění. Institut surrogátního (náhradního) mateřství zmíníme jen okrajově. Práci uvedeme představením jedné z nejliberálnějších právních úprav na světě, úpravy britské, která by mohla být pro českého zákonodárce v budoucnu inspirací. Poté se podíváme na postavení institutu umělého oplodnění v českém právním řádu a na možnosti, které páry stejného pohlaví přináší. Na závěr se zamyslíme nad tím, kam by se mohla česká úprava v následujících letech ubírat.

⁴ Pickett, Brent, "Homosexuality", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition) [online], Edward N. Zalta (ed.), [cit. 2014-04-04], Dostupné z <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/homosexuality/>>.

⁵ Op. cit. Pickett, Brent, "Homosexuality".

⁶ Op. cit. Pickett, Brent, "Homosexuality".

⁷ Op. cit. Pickett, Brent, "Homosexuality".

2. Současný právní stav ve velké Británii

Pokud se zamíříme na možnosti homosexuálních párů v oblasti rodičovství a po etí potomstva, zjistíme, že Velká Británie s těmito páry nejen počítá, ale v každém případě jim také vychází vstříc. Poprvé se za právní řád Velké Británie zabývat záležitostmi okolo umělého oplodnění uprostřed 80. let v souvislosti s kriminalizací placeného surrogátního mateřství.⁸ Komplexní úpravy se britský právní řád dočkal až poátkem devadesátých let. Jedná se o úpravu, která je v mezinárodním hledisku poměrně liberální, v britských kruzích je však nejčastěji kritizována pro vysoké pravomoci kontrolních orgánů,⁹ jež jsou navíc často a restriktivně využívány. Je však zřejmé, že oblast asistované reprodukce si zvýšený dozor zasluhuje, zejména s ohledem na rizika s ní spojená a skutečnost, že zákon samotný poskytuje přístup k umělému oplodnění téměř každému.

Právní úprava je celistvě obsažena v Human Fertilisation and Embryology Act 1990 v podobě upravené pozdějšími novelami, který se zabývá nejen otázkou umělého oplodnění samotného, ale také právními aspekty otcovství a mateřství. Celkově lze tvrdit, že ve Velké Británii právní úprava zaručuje poměrně široký přístup k umělému oplodnění, a to nejen párom heterosexuálním, ale také dalším skupinám osob.

2.1 Umělé oplodnění

Umělé oplodnění bylo v právním řádu Velké Británie poprvé upraveno v Human Fertilisation and Embryology Act 1990,¹⁰ který zároveň vytvořil Human Fertilisation and Embryology Authority, orgán, jehož úkolem je monitorovat stav na poli výzkumu lidských embryí a dále licencování klinik specializujících se na umělé oplodnění a následný dozor nad těmito klinikami. Tento zákon byl dále podstatně novelizován v letech 2001 a 2008,¹¹ zejména s ohledem na zapracování nových vědeckých poznatků a nové možnosti pro páry stejného pohlaví. Cílem tohoto zákona a jeho dodatků je především regulace veškerého zacházení

⁸ Srov. GRUBB, Andrew, Judith M LAING, Jean V MCHALE a Ian KENNEDY. Principles of medical law. 3rd ed. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-019-9544-400. str. 769.

⁹ Srov. GRUBB, Andrew, Judith M LAING, Jean V MCHALE a Ian KENNEDY. Principles of medical law. 3rd ed. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-019-9544-400. str. 769.

¹⁰ [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/contents>.

¹¹ [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>.

s lidskými embryi a regulace umělého oplodnění. Tento zákon zároveň obsahuje základní úpravu surogátního mateřství a jeho podmínek.

Umělé oplodnění je v Velké Británii primárně považováno za léčbu neplodnosti a takto je pojímáno také v Human Fertilisation and Embryology Act. Tuto skutečnost je však třeba brát poněkud s nadhledem, vzhledem k možnostem, které tato právní úprava přináší.

Je také nutné podotknout, že v současné podobě po poslední novelizaci právní úprava umožňuje pořídit dítě metodou umělého oplodnění nejen párem heterosexuálním, ale také párem stejného pohlaví a osobám, které nežijí v trvalém vztahu. V tomto směru lze tedy konstatovat, že pojmu „léčba“¹² je zde použito ve značně extenzivním výkladu. Tento extenzivní výklad se projevuje zejména tím, že tato „léčba“ je umožněna i párem, které by potomka přirozenou metodou pořídit nemohly za žádných okolností.

Konkrétní zdravotní předpoklady a podmínky¹³ pro přijetí do programu umělého oplodnění jsou vedle zákona určovány orgánem britské vlády National Health Service (obvykle uváděno pod zkratkou NHS) a dále interními dokumenty jednotlivých klinik umělého oplodnění provádějících vždy s přihlédnutím ke každému jednotlivému případu.¹⁴ Dle právního stavu a souasně nastavených podmínek by měly mít všechny ženy naplňující stanovené předpoklady stejný přístup k pojetí metodou umělého oplodnění, bez ohledu na jejich sexuální orientaci nebo vztahovou situaci. Základní zákonná podmínka je uvedena v sec. 13 (5) Human Fertilisation and Embryology Act, který stanoví, že „léčba nebude žen poskytnuta, pokud neprokázala, že bude postaráno o zajištění dítěte, které by se mělo narodit jako výsledek léčby“. Z výkladu tohoto ustanovení lze dojít k závěru, že při zvážení, zda bude žena přijata k léčbě umělým oplodněním, bude nutné vzít v potaz její majetkovou situaci, ale také to, zda bude mít dítě odpovídající sociální zázemí, které zajistí jeho zdravý výrost a integraci do společnosti. Skutečnost, jestli je žena ve vztahu, případně jestli je ve vztahu homosexuálním, by zde tedy bez dalšího neměla hrát rozhodující roli.

¹² V originále „treatment“.

¹³ Například Interim Clinical Commissioning Policy Assisted Conception, [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2013/11/N-SC037.pdf>.

¹⁴ Běh jsou tato pravidla označovány jako „code of practise“.

2.2 Rodičství v kontextu asistované reprodukce

Pro účely této práce se při popisu úpravy rodičovství zaměříme především na úpravu platící pro páry stejného pohlaví, kdy je dítě po této pomoci uměle oplodněno.

Velká Británie přistupuje k určení rodičovství přímo v úpravě Human Fertilisation and Embryology Act 1990 a jeho velké novely z roku 2008, z čehož také vyplývá podrobnější zpracování specifik spojených s dítětem na základě uměle oplodněného. Samozřejmě platí, že matkou dítěte je žena, která dítě porodí, pokud tedy dítě není předmětem následné adopce. Pokud se jedná o otčovství, úprava také uvádí, že otcem je muž, který s matkou byl v manželském svazku v době uměle oplodnění ženy,¹⁵ případně potom muž, který s uvedením svého otčovství dal souhlas. Právní úprava Velké Británie však od roku 2009, kdy vstoupila do účinnosti výše zmíněná novela, dává novou možnost i párům homosexuálním.

Podle sec. 42 Human Fertilisation and Embryology Act 2008 je možné, aby v případě, že dvě ženy spolu žijí v registrovaném partnerství¹⁶ nebo nově také v manželství, byla druhá žena považována rovněž za rodiče dítěte, které bylo po této metodou uměle oplodněno. Toto rodičovství je podmíněno třemi předpoklady:

1. Pár musí být v registrovaném partnerství v době předtím, než dítěte. V případě, že pár uzavře registrované partnerství v průběhu těhotenství, nebude se toto brát v potaz.
2. K předtím musí dojít uměle oplodněním nebo podobným způsobem a nikoli běžným pohlavním stykem s dárce spermatu.
3. Žena, která bude rodičem a zároveň dítě neporodí, musí s uvedením svého rodičovství souhlasit, nicméně u registrovaných partnerů se tento souhlas předpokládá, a nemusí být tedy udělen výslovně.

Dle sec. 43 Human Fertilisation and Embryology Act 2008 je dokonce možné, aby za rodiče byla považována žena, která s matkou v registrovaném partnerství ani manželství

¹⁵ „At the time of the placing in her of the embryo or of the sperm and eggs or of her artificial insemination” Human Fertilisation and Embryology Act 2008 sec. 35.

¹⁶ V originále „civil partnership”.

nežije, a to za předpokladu, že žádný muž nebyl stanoven otcem dítěte a při splnění podmínek pro prohlášení rodičovství stanovených sec. 43 a sec. 44. Human Fertilisation and Embryology Act 2008. Tyto podmínky pro prohlášení rodičovství jsou následující:

1. Obě partnerky musí podepsat předepsané formuláře v nichž uvedou, že se chtějí stát rodiči dítěte. Tyto formuláře musí oba partneři vyplnit již před početím dítěte. Pokud jsou formuláře podepsány až následně po početí, nebude se k nim přihlížet.
2. Pár musí podstoupit umělé oplodnění na licencované klinice ve Velké Británii. Pár, který podstoupí umělé oplodnění na klinice, která nemá licenci v souladu s touto právní úpravou, nebo na klinice v zahraničí, nebude mít nárok na právní určení druhé matky.

U obou těchto případů je druhá matka uvedena v rodném listu jako rodič a její právní vztah s dítětem je stejný jako u otce, jehož dítě se narodilo běžnou cestou.

3. Právní úprava v České republice

Právní úprava asistované reprodukce je případem, kdy právo nestíhá sledovat v decký a technologický vývoj. První dítě po até uměle oplodněním se u nás narodilo v roce 1982 v Brně,¹⁷ tedy nedlouho po prvním dítěti „ze zkumavky“ na světě. Zákonná úprava se však objevuje až v roce 2006, kdy k 1. 6. vešel v účinnost zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách,¹⁸ novelizující zákon o péči o zdraví lidu,¹⁹ v němž se první úprava asistované reprodukce nacházela. Přijetí zákona bylo v roce 2006 nezbytné, především tím, že byla mj. zákonná úprava vyžadovaná Úmluvou o lidských právech a biomedicíně.²⁰ Na úpravu asistované reprodukce obsaženou v zákoně o péči o zdraví lidu

¹⁷ Centrum asistované reprodukce: Gynekologicko-porodnická klinika FN Brno MU Brno [online]. 2013 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.ivfbrno.cz>.

¹⁸ Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změnách některých souvisejících zákonů.

¹⁹ Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

²⁰ Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, č. 96/2001 Sb.m.s.

navazuje dnes úinný zákon o specifických zdravotních službách (dále ZSZS), který nad rámec zákona o zdravotních službách upravuje tyto služby, u nichž je potřeba zvýšené ochrany pacientů.²¹

3.1 Neplodný pár

Neplodný pár je klíčovým pojmem právní úpravy asistované reprodukce. Musíme ale odlišit neplodný pár ve smyslu ZSZS (viz podkapitulu 3.1.1 Asistovaná reprodukce) a neplodný pár z hlediska lékařského.

Světová zdravotnická organizace označuje neplodnost za stav, kdy pár není schopný poít dítě po jednom roce pravidelného nechráněného pohlavního styku.²² Neplodnost ovšem musíme brát jako diagnózu páru, nikoliv jako diagnózu jedince.²³ Důvodem neplodnosti může být problém jak na straně ženy, tak na straně muže, popřímo na straně obou. „*Neschopností poít dítě je na celém světě postiženo minimálně 10 % párů, pětina z nich dalších 10-25 % je postiženo sekundární neplodností, tj. neschopností poít druhé nebo další dítě.*“²⁴

V současné době existují tři možnosti, jak mohou neplodné páry mít vlastní potomky – asistovaná reprodukce, tzv. náhradní mateství a adopce. První dvě z nich umožní, aby neplodný pár, popřímo jeden z neplodného páru (a muž i žena), byl biologickým rodičem. U adopce tomu zpravidla tak nebude, kromě případů, kdy dítě odnošené náhradní matkou je následně adoptováno mužem a ženou, jejichž zárodečné buňky byly použity k vytvoření embrya.

3.1.1 Asistovaná reprodukce

Jak jsme již zmínili, asistovaná reprodukce je v České republice upravena zákonem č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 373/2011 Sb.

²² Světová zdravotnická organizace uvádí několik definic neplodnosti, tato převzata z ZEGERS-HOCHSCHILD, F., G.D. ADAMSON, J. DE MOUZON, O. ISHIHARA, R. MANSOUR, K. NYGREN, E. SULLIVAN a S. VANDERPOEL. International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology (ICMART) and the World Health Organization (WHO) revised glossary of ART terminology, 2009 [online]. [cit. 2014-04-05]. DOI: 10.1016/j.fertnstert.2009.09.009. str. 1522. Dostupné z: http://www.who.int/reproductivehealth/publications/infertility/art_terminology2.pdf?ua=1.

²³ 30 let asistované reprodukce. In: Gate2Biotech [online]. 2008 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.gate2biotech.cz/let-asistovane-reprodukce/>.

²⁴ Muži a neplodnost: Neplodnost a díla. In: Česká právní slovníková zdravotní pojišťovna [online]. 2009 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.cpzp.cz/clanek/1445-0-Muzi-a-neplodnost.html>.

ZSZS pojímá metody asistované reprodukce jako léčbu,²⁵ kterou je možné poskytnout ve dvou případech. Za prvé se jedná o případy neplodnosti muže i ženy nebo o případy, kdy žena sice otěhotní, nicméně není schopna dítě donosit. Za druhé jde o situace, kdy z důvodu geneticky přenosných chorob i vad je žádoucí, aby embryo bylo ještě mimo tělo ženy „vyšetřeno“. V těchto případech zákon výjimečně povoluje volbu pohlaví dítěte, je-li choroba vázána na jedno i druhé pohlaví.

Základním předpokladem pro provedení umělého oplodnění je žádost muže a ženy, tj. neplodného páru, splňující podmínky dle ZSZS, která nesmí být starší než 6 měsíců. Předvodní návrh zákona sice počítal s provedením umělého oplodnění pouze na žádost ženy, nicméně od této varianty bylo upuštěno. Zákon pak stanoví další požadavky, bez jejichž splnění nelze asistovanou reprodukci provést – žena musí být v plodném věku a nesmí být starší 49 let, nesmí být s mužem v partnerském vztahu vylučujícím uzavření manželství, musí být k provedení asistované reprodukce zdravotně způsobilá, nesmí být omezena na svéprávnosti a nesmí být umístěna v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence. Další požadavky stanovené zákonem se týkají anonymních dárců zárodkových buněk a poskytovatele, který asistovanou reprodukci provádí. Neplodný pár musí dát před každým provedením umělého oplodnění informovaný souhlas a žena navíc musí udělit souhlas před každým výkonem asistované reprodukce.²⁶

Umělé oplodnění lze v zásadě provést dvěma způsoby. První možností je oplodnění mimo tělo ženy „ve zkumavce“, tzv. metoda in vitro fertilizace. Ze zárodkových buněk vzniká embryo mimo tělo ženy a až následně je přeneseno do dělohy. Druhou možností je zavedení spermií přímo do dělohy.²⁷ K oplodnění tak dochází v těle ženy a „*embryo je tak mnohem méně vystaveno případným negativním vlivům vnějšího prostředí, v němž se zpravidla bezprostředně po splnutí pohlavních buněk v případě oplodnění ve zkumavce nachází, jakož i národnému procesu přenosu, který postup oplodnění ve zkumavce vyžaduje.*“²⁸

²⁵ Srov. § 4 zákona č. 373/2011 Sb.

²⁶ Srov. Evans proti Spojenému království, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva, 6339/05.

²⁷ Proto je tato metoda označována jako intrauterinní inseminace.

²⁸ BLAŽEK, Petr. Etické a právní aspekty asistované reprodukce. Praha, 2011. Rigorózní práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce doc. JUDr. Zdeněk Kühn, Ph.D., LL.M., S.J.D.

3.1.2 Rodičovství v kontextu asistované reprodukce

Právní úprava asistované reprodukce je zásadní pro určení osob, které budou právem vnímány za rodiče dítěte. Důležité je zmínit, že na rodičovství můžeme nahlížet z různých pohledů, a tedy osoba, která je rodičem biologickým, nemusí být toutéž osobou, jakou právo za rodiče uznává. V zásadě se na rodičovství můžeme dívat trojím způsobem, a to z hlediska práva, z hlediska genetiky (zmiňovaný rodič biologický) a z hlediska toho, kdo se jako rodič vůči dítěti chová a fakticky ho vychovává (mluvíme o rodiči sociálním).

Co se týče určení matky, je právní úprava nového občanského zákoníku sice nekompromisní, ale jasná a ponechává úpravu přejatou ze zákona o rodině. Matkou je tedy žena, která dítě porodila.²⁹

Určení otce není zdaleka tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Zmínili jsme, že ZSZZ vyžaduje, aby žádost o provedení umělého oplodnění podala žena a muž. Tento muž není nikterak dále specifikován, vyjma toho že nesmí být s matkou v příbuzenském poměru vyloučením uzavření manželství. Pokud je matka dítěte neprovdaná, situace bude o něco jednodušší. § 778 nového občanského zákoníku stanoví domněnku, že otcem dítěte po umělém oplodnění, které se narodí neprovdané ženě, je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas. Aby byly naplněny požadavky ZSZZ, je třeba, aby muž nejen souhlasil s umělým oplodněním, nýbrž o něj společně se ženou požádal. Občanský zákoník dává prostor k tomu, aby své otcovství popřel, pokud matka othotněla jinak než na základě umělého oplodnění.³⁰

Je-li matka dítěte vdaná, použijeme obecnou úpravu, a to, že otcem dítěte je manžel matky. Pokud dítě bylo poato jinak, než na základě umělého oplodnění, má manžel popřít otcovství stejně, jako tomu je u ženy neprovdané. Pokud ale žena othotní pomocí umělého oplodnění a manžel není mužem, který dal k umělému oplodnění souhlas, situace se značně komplikuje. Manžel má sice své otcovství popřít, nicméně musí respektovat zákaz popření otcovství mezi šedesátým a třicátým dnem po umělém oplodnění. Matka bude muset následně navrhnout, aby otcovství určil soud, a soud zejména na základě analogie legis dovodí, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.

²⁹ § 775 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

³⁰ V tomto případě nebude platit zákaz popření otcovství podle § 787 NOZ mezi šedesátým dnem a třicátým dnem od provedení umělého oplodnění.

3.1.3 Surogátní mate ství a adopce

Surogátní mate ství je speciálním typem umělého oplodnění. Na základě dohody mezi párem a náhradní matkou je náhradní matce do dělohy předloženo embryo, ta ho potom nese a po porodu předá páru. Aby se pár stal rodičem v právním slova smyslu, bude muset dítě adoptovat. Velkým problémem ale je, že surrogátní mate ství není v českém právním řádu nijak upraveno a jedinou zmínkou o něm je § 804 nového občanského zákoníku, ve kterém stojí:

„Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu píbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mate ství.“³¹

Zákonodárce zjevně s náhradním mate stvím do budoucna počítá, nicméně jaká bude jeho právní úprava zatím není jasné.

Vedle vzniku rodičovství narozením dítěte je nezbytné uvést vznik rovnocenného vztahu též osvojením. Účinný občanský zákoník se vrací k úpravě osvojení před rokem 1950³² a vedle osvojení nezletilého dítěte umožňuje též osvojení osoby zletilé. Osvojení nezletilého (a podobně i osvojení zletilého, které je obdobou osvojení nezletilého) zakládá fikci vztahu rodiče a dítěte. Osvojitel i osvojitelé se zapisují do matriky jako rodiče dítěte.³³ Nároky na osvojitele stanoví občanský zákoník v § 800 a n. Osvojiteli mohou být manželé nebo jeden z manželů. Zákon výjimečně připouští, aby osvojitelem byla „jiná osoba“, nicméně dle důvodové zprávy se má na mysli osoba, která není v žádném zákonem uznaném svazku, a k tomu nemusí žít sama.

3.2 Páry stejného pohlaví

Dne 23. března 1976 se stal součástí našeho právního řádu Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, dokument vytvořený pod záštitou Organizace spojených národů. V článku 23 najdeme ochranu rodiny jako základní a přirozené jednotky společnosti. V kontextu práva na asistovanou reprodukci je o něm co nejzajímavější odstavec druhý téhož článku,

³¹ § 804 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

³² Zákon č. 56/1928 Sb. umožňoval osvojení svéprávného, tato úprava byla zrušena zákonem č. 265/1949 Sb. s účinností od 1.1.1950.

³³ § 797 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

který říká, že muži a ženy mají právo v plném věku uzavřít sátek a založit rodinu. Velmi podobn takové právo upravuje Všeobecná deklarace lidských práv:

„Muži a ženy, jakmile dosáhnou plnoletosti, mají právo, bez jakéhokoli omezení z d vod p íslušnosti rasové, národnostní nebo náboženské, uzav řít s átek a založit rodinu.“³⁴

Žádný z t chto dokument p ítom nezmi uje diskriminaci z d vod u sexuální orientace. První z uvedených v rámci zmín ěného práva k uzav ění s átku a založení rodiny v bec nepodává vý et „zakázaných diskriminací“, druhý ji z vý tu vynechává. Na obranu obou dokumet je t eba uvést, že pocházejí z doby, kdy úvahy o rodi ovství dvou osob stejného pohlaví byly až p esp íliš odvážné.

Tuto mezeru do jisté míry vypl uje Úmluva o ochran ě lidských práv a základních svobod, ve které v lánku 12 stojí:

„Muži a ženy zp sobilí v kem k uzav ění manželství mají právo uzav řít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“³⁵

Evropský zákonodárce odkazuje na vnitrostátní úpravu. Otázkou však je, jak chápat ono „v souladu s vnitrostátními zákony“. Stát zajisté nemá a nem ěže mít právo na to, aby zákony omezoval p írozené založení rodiny. Zato ale ur ít m ěže stanovit podmínky uzavírání manželství. Stejn tak bychom odhadli, že zákonodárce m ěže stanovit podmínky pro podstoupení um ělého oplodn ění. Z ěho ale tyto úvahy odvozujeme? Úprava Evropské úmluvy je natolik vágní, že ani nedovodíme, zda právu založit rodinu musí nutn ěpedcházet uzav ění manželství í nikoliv. V souvislosti s asistovanou reprodukcí bude d ležitě zodpov d t, zda zákonodárce v bec m ěže vnitrostátním p edpisem úpln ěvylou ít právo na založení rodiny p íznané Úmluvou o ochran ě lidských práv a základních svobod. Listina základních práv a svobod³⁶ pro jistotu taková práva v bec neupravuje.

Stanfordská encyklopedie filosofie uvádí, že n kte í auto i, jako nap . profesor John Lawrence Hill, z práva na založení rodiny dovozují právo na potomky, které m ěže být vnímáno

³⁴ Čl. 16. Všeobecné deklarace lidských práv.

³⁵ Čl. 12 Úmluvy o ochran ě lidských práv a základních svobod.

³⁶ Ústavní zákon . 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

v pozitivním a negativním smyslu. „V negativním smyslu jako zákaz zásah do práva na potomky. V pozitivním smyslu je nárokem na asistovanou reprodukci.“³⁷

ZSZS v tomto smyslu hovoří jasně. Podstoupit asistovanou reprodukci může jen žena, která společně s mužem podá žádost o umělé oplodnění. Zákonná úprava pojímá asistovanou reprodukci jako léčbu, která bude poskytnuta určitých podmínek hrazená z veřejného zdravotního pojištění a jejíž účelem je „příznivé ovlivnění zdravotního stavu na základě realizace individuálního léčebného postupu, s cílem vyléčení nebo zmírnění následků nemoci a zabránění vzniku invalidity nebo nesoběstačnosti nebo zmírnění jejich rozsahu.“³⁸

Právní úprava asistované reprodukce by měla navazovat na úpravu rodičovství a obráceně. Až na výjimky ohledně určování otcovství toto pravidlo ZSZS a nový občanský zákoník splní. Přestože biologický faktor není nutným předpokladem rodičovství, zákonodárce zachovává klasický biologický vzorec: matka – žena, otec – muž.

Zákonodárce tedy zatím nepřijal homoparentalitu jako rovnoprávný stav k rodičovství v právním slova smyslu. Přesto ale v praxi homoparentální rodiny existují. Otázkou je, jak tyto rodiny vznikají. Zřejmě nejpopulárnější variantou pro všechny zúčastněné je umělé oplodnění, na kterém se dohodne žena, lesba, s mužem, nicméně dostupnou jen v případě, že žena i muž budou splňovat podmínky pro podstoupení asistované reprodukce. Tento muž se následně stane dle zákonné domněnky otcem dítěte a podle litery zákona bude mít rodičovská práva a povinnosti. Na druhé straně zde potenciálně bude žena, která bude v běžném životě vystupovat jako druhý rodič dítěte, zákon jí však toto postavení nepřiznává. Situace se může stát komplikovanější, pokud mají oba zúčastnění vlastního partnera a oba páry se v lepším případě domluví na stávající péči.

Homosexuální páry jsou v tomto smyslu velmi vynalézavé a v praxi může docházet k různým způsobům, jak si dítě opatřit. Ženy mohou dítě pořídit přirozeně s neznámým mužem nebo se lesbický a gay pár domluví a pořídí si dítě, o které se budou stávající starat.

Populárnější variantou by možná nakonec pro zákonodárce, pro homosexuální pár a především pro dítě samotné bylo, kdyby proces opatření dítěte byl zákonem upravený, tudíž dovolený a pro všechny zúčastněné bezpečnější.

³⁷ Brake, Elizabeth and Millum, Joseph, "Parenthood and Procreation", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), [cit. 2014-04-04], Dostupné z <<http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/parenthood/>>.

³⁸ § 5 odst. 1 písm. d) zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

3.3 Trestn právní aspekty asistované reprodukce

Jak jsme viděli v předchozích kapitolách, asistovaná reprodukce je velmi citlivá oblast, která v České republice podléhá přísné regulaci. Tato regulace je pochopitelná vzhledem k tomu, že p í „lé b “ samotné dochází k velmi intenzivním zásah m do lidského života. Je tedy zřejmé, že oblast jako taková bude regulována i trestn právn . Trestní zákoník poskytuje jednak obecnou ochranu lidskému embryu v pr b hu t hotenství, nezávisle na tom, jak bylo po ato, a to v §159-163 TrZ. V t chto ustanoveních jsou obsaženy skutkové podstaty trestných in spojených s ukon ením t hotenství ženy jiným zp sobem, než který povoluje zvláštní zákon, v našem p ípad zejména zákon 66/1986 Sb. o um lém p erušení t hotenství.

Problematicke úzce související s asistovanou reprodukcí se v nuje §167 TrZ, který obsahuje celkem šest relativn samostatných skutkových podstat. Objektem trestného inu obsaženým v §167 TrZ je zájem spole nosti na ochran lidských embryí, lidských embryonálních kmenových bun k a jejich linií, lidského genomu a zdravého vývoje lidské populace, a to v souvislosti s výzkumem provád ným na lidských embryonálních kmenových bu kách a související inností, v etn tzv. asistované reprodukce.³⁹

Trestné je dle odst. 1, písm. a) použití lidského embrya nebo v tšího množství embryonálních bun k⁴⁰ k výzkumu v rozporu se zákonem 227/2006 Sb.

Druhá skutková podstata, obsažená v odst. 1 písm. b) stejného paragrafu je protiprávní dovoz i vývoz lidských embryí nebo v tšího po tu kmenových bun k. Tuto skutkovou podstatu naplní kdokoli, kdo doveze nebo vyveze lidská embrya nebo v tší po et kmenových bun k bez povolení Ministerstva školství, mládeže a t lovýchovy dle §10 a §11 zákona 227/2006 Sb. Vzhledem k tomu, že vývoz m že obstarat dle zákona 227/2006 Sb. pouze právnická osoba, je fyzická osoba p í vývozu trestná vždy.

Další dva zp soby, obsažené v odst. 1 , písm. c) a odst. 2, písm. b) postihuje r zné formy nakládání s lidským genomem, p edevším pokud jde o p enos lidských bun k do jiného živo išného druhu a naopak. V tomto míst je t eba podotknout, že trestní zákoník nekriminalizuje surrogátní mate ství, což lze dovodit z ve ejnoprávní povahy tohoto p edpisu

³⁹ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník II. § 140–421. Komentá . 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1680.

⁴⁰ Jedná se o pom rn vágní pojem a není zřejmé, jaké konkrétní množství se tímto myslí, vzhledem k tomu, že jej konkrétn neupravuje ani trestní zákoník ani zákon o výzkumu na lidských embryonálních kmenových bu kách a souvisejících innostech a o zm n n kterých souvisejících zákon .

a skutečnosti, že surogátní mateřství, tedy umístění lidského embrya do jiného ženského organismu, není v §167 upraveno.

Následuje poměrně obecná skutková podstata obsažená v §167 odst. 2, písm. a), podle níž jsou trestné zákroky směřující k vytvoření lidského embrya pro jiný účel, než pro jeho přenesení do ženského organismu. Tímto se myslí v zásadě jakékoliv úkony, jako odebrání a nakládání s pohlavními buňkami a úkony směřující ke vzniku lidského embrya, to vše pod podmínkou, že se dokáže, že tyto úkony nebyly prováděny za účelem přenosu embrya do ženské dlohy.

Poslední je ustanovení §167 odst. 2 písm. c), podle něhož je trestná manipulace s embryonálními kmenovými buňkami, která směřuje k vytvoření nového lidského jedince, tedy „klonování“. Tento postih klonování vyplývá z prvního dodatkového protokolu k Úmluvě o lidských právech a biomedicíně, který jakékoliv rozmnožování lidského organismu prostřednictvím klonování zakazuje.

Z výše uvedeného tedy nevyplývá žádný konkrétní trestní postih pro homosexuální páry, je však zřejmé, že v případě pokusu o umělé oplodnění by se musely řídit ZSZZ, který jim umělé oplodnění nepříznává. Homosexuální páry tedy oficiálně nemají možnost podstoupit umělé oplodnění v žádném zdravotnickém zařízení na území ČR. Riziko trestné právní odpovědnosti by se tedy objevilo v momentu, kdy by se takový pár pokusil podstoupit umělé oplodnění v rozporu s ZSZZ, případně zákonem 227/2006 Sb. mimo standardní zdravotnické zařízení, a naplnil by tím jednu ze skutkových podstat uvedených v §167 TrZ.

4. Komparace

Zatímco česká úprava vychází relativně striktně z tradičního modelu, že každé dítě má jednu matku a jednoho otce, který vyplývá ze samotné podstaty lidského rozmnožování, britská úprava do oblasti přináší zcela nový pohled na podstatu rodičovství, která není odvozena od čistě biologického základu a umožňuje stát se rodičem i dvěma osobám stejného pohlaví a potenciálně do budoucna i jiným osobám nebo skupinám osob.

Vzhledem k tématu této práce se v této části zaměříme právě na otázku, jaké nestandardní páry nebo jiné skupiny osob mohou být dle platné právní úpravy obou státi rodiči dítěte, které bylo po této metodou asistované reprodukce.

Zatímco britská právní úprava umožňuje stát se rodičem v zásadě téměř každé osobě, která je svéprávná a dá souhlas k tomu, aby byla jako rodič uvedena, český právní řád se na věci dívá podstatně restriktivněji a umožňuje být druhým rodičem pouze muži.

V tomto bodě je dobré se zamyslet nad funkcemi, které by mohlo rodičovství jako institut v právu naplňovat. Tyto funkce se dají rozdělit do několika skupin. Zaprvé se jedná o otázku materiálního zabezpečení dítěte, tzv. vyživovací povinnosti, tedy pojetí rodičovství jako právního vztahu mezi dítětem a rodičem, jehož obsahem je povinnost dítěte materiálně zabezpečovat a starat se o jeho výživu. Z tohoto hlediska lze konstatovat, že britská úprava zajišťuje širší možnosti, vzhledem k tomu, že rodičem dítěte se může stát v zásadě jakákoli osoba a celkově se tedy zvyšuje pravděpodobnost, že každé jednotlivé dítě bude zabezpečováno dvěma rodiči.

Za druhé je nutné vzít v potaz sociální funkci rodičovství a zamyslet se nad tím, do jaké míry je rodič sociálním vzorem pro dítě. Nelze zcela opomíjet, že v evropském kulturním prostoru je rodičovství tradičně vnímáno jako záležitost otce a matky, nikoliv dvou matek nebo dvou otců. V závislosti na tomto je třeba zamyslet se nad riziky, které s sebou mohou přinést rozšíření definice rodičovství právě i na tyto páry, které ze své podstaty budou tradiční model rodiny popírat. Vzhledem k postupnému uvolňování společenského vnímání osob homosexuální orientace je přehodnocení rigidních rodinných vztahů v současnosti otázkou, která v moderní západní společnosti rezonuje. Vedle obecného přijetí tohoto modelu soužití je třeba si položit otázku, zda výchova v homosexuální rodině nebude mít vliv na sexuální orientaci dítěte a jak se dítě vyvíjí se skutečností, že má dvě matky i dva otce, případně zda tato skutečnost nebude ztěžovat jeho integraci do společnosti. Odpověď není jednoznačná a je zřejmé, že Česká republika a Velká Británie postupují k tomuto tématu velmi odlišně. Británie homosexuální rodiny přijala jako rovnocenné k těm heterosexuálním, a dává tedy najevo, že i rodina v tomto netradičním složení může plnohodnotně vychovat potomky, zatímco Česká republika se ve svém právním řádu snaží možnosti vzniku homosexuální rodiny spíše předejít.

Touhou otázkou je, do jaké míry zahrnout do úprav rodičovství biologické faktory, tedy to, jak genetickou informaci dítě nese. Tato otázka se zdá být oběma právními úpravami již přehodnocená, vzhledem k tomu, že obě umožňují oplodnění na základě anonymního dárcovství, přičemž dárce nebude mít k dítěti žádná rodičovská práva a tyto naopak bude mít partner matky, jehož genetickou informaci dítě neponese.

Společným znakem neplodných a homosexuálních párů je fakt, že přirozenou cestou nemohou mít své vlastní potomky. Řešením v obou případech mohou být právě metody asistované reprodukce. Britská úprava v zásadě podobně nepokládá existenci heterosexuálního páru za nutný předpoklad pro podstoupení léčby neplodnosti, naopak připouští, že léčbu mohou podstoupit i samotné ženy mimo vztah. Hlavním předpokladem ve Velké Británii je, že orgán, který konkrétní případ posuzuje, dospěje k rozhodnutí, že pár, případně žena, naplní všechny podmínky, spojující zejména v jistotě ohledně zajištění⁴¹ budoucího dítěte. Česká úprava je v tomto směru z hlediska de lege lata velmi striktní a požaduje souhlas partnera, tedy muže, s podstoupením umělého oplodnění. V praxi se často mluví o tom, že tato úprava je mezi homosexuální komunitou rozšířeně známa a souběhne.⁴²

Britská úprava tedy v této oblasti v zásadě zcela stírá rozdíl mezi homosexuálním a heterosexuálním párem a staví je, alespoň co do právní úpravy, na stejnou úroveň.

5. Závěr

Cílem, který si tato práce klade, je srovnání britské a české úpravy a odpověď na otázku, zda je česká úprava připravena na další liberalizaci, umožňující homosexuálním párům mít potomky pomocí metody umělého oplodnění. Dle výše zmíněného shrnutí je zřejmé, že se od sebe český a britský právní systém podstatně liší. Oba právní řády označují asistovanou reprodukci za léčbu, a nelze tedy hledat odpověď na otázku, proč ZSZS nepřipouští umělé oplodnění bez ohledu na sexuální orientaci a rodinný stav ve významu pojmu léčba. Klíčem k zodpovězení otázky je pojetí rodiny.

Britská společnost na rodinu nahlíží v mnohem širším smyslu než česká. Homosexualita je plně přijímána a uznávána. Z tohoto vyplývá také vysoká míra tolerance k rodinám, které nejsou tvořeny dle tradičního modelu matka – otec – dítě. V souvislosti s tímto společenskými změnami se vyvíjí také právní úprava. Právě se změnami, které se udály na konci minulého desetiletí, se homosexuální páry v zásadě zrovnoprávnily s heterosexuálními, a to jak v možnosti být rodiči dítěte, tak po dítěte metodou asistované reprodukce.

⁴¹ Welfare of the child viz. sec. 13 (5) Human Fertility and Embryology act.

⁴² Srov. pořady české televize "Q" k dispozici na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10121061347-q/207562210900014/> stav k 9. 4. 2014.

Asistovaná reprodukce má řešit neplodnost páru, který chce založit rodinu. Pokud rodinou může být i pár homosexuální, který je neplodný ze samé své podstaty, nelze mu pak toto právo odpírat.

Velmi liberální úprava, kterou zvolila Velká Británie, není v současné době v české republice představitelná. Takové změny vyžadují určitý názorový vývoj společnosti. Před tím, než budeme uvažovat o přiznání práva na umělé oplodnění všem bez rozdílu pohlaví a sexuální orientace, měly by probíhat legislativní změny v mnohem méně eticky sporné oblasti – v úpravě osvojení.

6. Seznam použité literatury

6.1 Monografie

BRAKE, Elizabeth and MILLUM, Joseph, „Parenthood and Procreation“, In The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), [cit. 2014-04-04], Dostupné z <http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/parenthood/>.

DVOŘÁK, Jan, Jiřina ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol.. Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: obecná část. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-807-4783-265.

GRUBB, Andrew, Judith M. LAING, Jean V. MCHALE a Ian KENNEDY. Principles of medical law. 3rd ed. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-019-9544-400.

HERRING, Jonathan. Medical law. New York: Oxford University Press, c2011, xxv, [1] p., [1] l., 307 p. ISBN 01-995-9253-5.

NOVOTNÝ, Petr, Jitka IVIČKOVÁ, Ivana SYROVÁKOVÁ, Pavlína VONDRÁKOVÁ. Nový občanský zákoník. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 194 s. Právo pro každého (Grada). ISBN 978-802-4751-672.

PICKETT, Brent, „Homosexuality“, In The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition) [online], Edward N. Zalta (ed.),[cit. 2014-04-04], Dostupné z <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/homosexuality/>.

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník II. § 140–421. Komentář . 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012.

ZEGERS-HOCHSCHILD, F., G.D. ADAMSON, J. DE MOUZON, O. ISHIHARA, R. MANSOUR, K. NYGREN, E. SULLIVAN a S. VANDERPOEL. International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology (ICMART) and the World Health Organization (WHO) revised glossary of ART terminology, 2009 [online]. [cit. 2014-04-05]. DOI: 10.1016/j.fertnstert.2009.09.009. Dostupné z: http://www.who.int/reproductivehealth/publications/infertility/art_terminology2.pdf?ua=1.

6.2 Kvalifikace a vdecké práce

BLAŽEK, Petr. Etické a právní aspekty asistované reprodukce. Praha, 2011. Rigorózní práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce doc. JUDr. Zdeněk Kühn, Ph.D., LL.M., S.J.D.

HAVELKOVÁ, Marcela. Právní úprava asistované reprodukce [online]. 2009 [cit. 2014-03-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Milana Hrušáková. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/107745/pravf_m/.

MIKULOVÁ, Magdalena. Asistovaná reprodukce. Praha, 2011. Dostupné z: <http://svoc.prf.cuni.cz/sources/4/2/14.pdf>. Studentská vdecká a odborná činnost. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

6.3 lánky

CASTILLO, Michelle. Report: 5 million babies born thanks to assisted reproductive technologies. In: CBSNews.com [online]. 2013 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.cbsnews.com/news/report-5-million-babies-born-thanks-to-assisted-reproductive-technologies/>.

KAMEL, RM. Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown. J Reprod Infertil. 2013;14(3):96-109. [cit. 2014-04-03].

Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3799275/>.

6.4 Právní předpisy

Zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

Mezinárodní Pakt o občanských a politických právech, č. 120/1976 Sb.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, č. 209/1992 Sb.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, č. 96/2001 Sb.m.s.

Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změnách některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Všeobecná deklarace lidských práv.

6.5 Internetové zdroje

30 let asistované reprodukce. In: Gate2Biotech [online]. 2008 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.gate2biotech.cz/let-asistovane-reprodukce/>.

Centrum asistované reprodukce: Gynekologicko-porodnická klinika FN Brno MU Brno [online]. 2013 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.ivfbrno.cz>.

IVF History: The Milestones. IVF-WORLDWIDE.COM [online]. 2012 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.ivf-worldwide.com/ivf-history.html>.

Muži a neplodnost: Neplodnost a ísla. In: eská pr myslová zdravotní pojiš ovna [online]. 2009 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.cpzp.cz/clanek/1445-0-Muzi-a-neplodnost.html>.

6.6 Jiné

D vodová zpráva k zákonu . 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.